

**АБАЙДЫҢ ҚАРАСӨЗДЕРІН ТАЛДАУДА КОММУНИКАТИВТІК
ТАПСЫРМАЛАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ИКЕМДІ ДАҒДЫЛАРЫН (SOFT SKILLS) ДАМУ**

Кылышбекова Нурсауле Уканбаевна,

*«Өрлеу» БАҰО АҚ филиалы, Алматы облысы бойынша ҚДИ аға оқытушысы, Абай
атындағы ҚазҰПУ докторанты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15271956>

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы тұжырымдамасы 1960 жылдары пайда болды және нақты өмірлік мәселелерді шешуге арналған оқу және жазу дағдыларының жиынтығын білдіреді. Стратегиялық мәліметтерге қарағанда алдағы жылда мектеп оқушыларының оқуы мен дамуындағы функционалдық сауаттылық негізгі сауаттылыққа қарағанда маңыздырақ болады. Бүгінгі таңда функционалдық сауатты оқушы білім сапасының көрсеткіші болып табылады. Өмірде тек академиялық білім жеткіліксіз. Нақты жағдайларда алынған ақпарат пен дағдыларды пайдалана білуге баса назар аударылады.

Функционалдық сауаттылығы дамыған оқушының ерекше белгілері:

- ✓ түрлі тұрмыстық мәселелерді сәтті шешуі;
- ✓ әртүрлі әлеуметтік жағдайларда қарым-қатынас жасау және түрлі тығырықтан шығу жолын таба білуі;
- ✓ коммуникацияларды құру үшін негізгі оқу және жазу дағдыларын пайдалануы.

Ұлт ұстазы А.Байтұрсынұлы өзінің «Қай әдіс жақсы?» мақаласында: «Әдіс – керекшіліктен шығатын нәрсе. Әдістің жақсы-жаман болмағы жұмсалатын орнының керек қылуына қарай. Мәселен, сауаттау әдісін алсақ, бір жұрттың сауаттау ісіне қолайлы, оларға тиіс деп айтуға болмайды. Екеуінің тілінің заңы, емлесінің жүйесі бірдей болса, біріне қолайлы болған әдіс екіншісіне де қолайлы болуы мүмкін», - дейді. Сондықтан мұғалім, ең алдымен, өзі оқытатын пәнді білуге, ал онан соң оны жеткізе алатын болуға міндетті. Оқушыларды қызықтыру үшін білімді қажет жағынан бастап, түсінікті формада айтып жеткізу, ең басты мәселеге тоқтала білу, ең мәнді нәрсені екінші қатардағы мәселеден ажырата білу, осының бәрін нақты, мысалдар келтіре отырып айтып беру – өте үлкен өнер, мұның өзі жұрт ойлайтындай оншалық оңай емес.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

Ұстаздық еткен жан жалықпай, үнемі шығармашылық ізденісте болып, педагогикалық іс-тәжірибесін замана талабына сай жетілдіріп отыруы тиіс. Мұғалімнің тиімді әдістерді таңдауы оқушылардың қазақ әдебиетіне деген қызығушылығын арттырып, олардың жақсы оқуына, оқу материалын жақсы ұғып алуына ықпал жасайды. Таңдаған әдісі шәкірт санасына дарып, оның білім алуына жағдай жасаса, оқытушының еңбегі нәтижелі болатыны сөзсіз. Оқушыға қазақ әдебиетін оқыту арқылы дүниетанымын кеңейтіп, рухани дамытып, жан-жақты білім беруде коммуникативтік жаттығулардың алатын орны ерекше. Әдеби шығармалар тұлғаның қазақша сөйлеу тілін коммуникативтік тұрғыдан дамытып, еркін сөйлеп, пікірлесуіне мүмкіндік жасайды, пәнге деген қызығушылығын арттырады. Коммуникативтік бағыт тілді оқытуда да қарым-қатынасты сөйлесім әрекеттері арқылы жүзеге асыруды көздейді. Сөйлесім біліктілігін арттырады. Бүгінгі таңда ұлт руханиятынан бастау алатын ұлттық тәрбие туралы сөз еткенде ұлы Абайдың мұрасы шәкірт тәрбиелеудің таптырмас темірқазығы. Ақынның өлеңдерімен қатар қарасөздері де оқушылардың оқу сауаттылығын арттырудың негізгі ресурстарының бірі десек, қателеспейміз. Ақынның қара сөздерін талдауда оқу сауаттылығын дамыту әдістерінің бірі-ашық тест тапсырмалары өнімді нәтиже бере алады. Мысал ретінде Абайдың бірінші және екінші қарасөздерін талдап көрелік,

Абайдың бірінші қара сөзі бойынша құрастырылған ашық тест тапсырмалары:

1. *Қалай деп ойлайсыз, ақын «алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық» деп нені меңзеп отыр?*

2. *Жоғарыда берілген қара сөздің мағынасын бір құрмалас сөйлеммен түсіндіріп бере аласыз ба?*

3. *Қара сөзде кездесетін ақын айтқан пікірлерді өз сөзіңізбен түсіндіріп жазыңыз*

Ел бағу	Мал бағу	Бала бағу	Дін бағу	Ғылым бағу
---------	----------	-----------	----------	------------

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

--	--	--	--	--

4. Ашық тест арқылы қорытындылау.

1. Абайдың қарасөз жазудағы мақсаты не?

-

2. Қарасөз деген не?

-

3. Абайдың қарасөздерінің идеялары қандай?

4. Қарасөздердің ерекшеліктерін атаңыз.

-

5. Абайдың қарасөздерін зерттеген, шет тілдеріне аударған кімдер?

-

6. Қара сөздер арқылы жатталған қандай нақыл сөздерді білесіз?

-

7. Абай қарасөздерін өмірінің қай кезеңінде жазған?

8. Абай қарасөздерінен қандай тәлімдік ой түйдіңіз?

Абайдың бірінші қара сөзі бойынша қатысымдық тапсырмалар
Мәтінге дейінгі кезең:

1. Берілген жаңа сөздерді оқып, түсіндірме сөздіктің көмегімен түсінігін жазыңыз: әурешілік, қажу, баянсыз, байлаусыз, қоршылық, дерт, тілемсек, кездеме софылық және т.б. Мысалы, әурешілік – босқа жан қинаушылық, нәтижесіз іс істеушілік.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

2. Берілген сөздердің синонимдік қатарын табыңыз: «бағусыз дертке ұшырайын деген кісі бақпаса»

3. Берілген сөздермен сөз тіркестерін құрыңыз: *өмір, ел, ғылым, білім, пайда, тыныштық, жұмыс.*

4. Берілген сөйлемдердегі сөздерді өз орындарына қойыңыз:

- *Енді, қайтіп, қалған, өткіземіз, өмірімізді, не қылып?* - *Қайранмын, соны, өзім де, таба, алмай.*

Мәтінмен жұмыс:

1. Мәтіннің 1-2 азат жолын оқытып, ары қарай не болатынына болжам жасаңыз: *Бұл жасқа келгенше жақсы өткіздік пе, жаман өткіздік пе, әйтеуір бірталай өмірімізді өткіздік: алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық – әурешілікті көре-көре келдік. Енді жер ортасы жасқа келдік: қажыдық, жалықтық; қылып жүрген ісіміздің баянсызын, байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік. Ал, енді қалған өмірімізді қайтіп, не қылып өткіземіз? Соны таба алмай өзім де қайранмын. Ел бағу? Жоқ, елге бағым жоқ. Бағусыз дертке ұшырайын деген кісі бақпаса, не албыртқан, көңілі басылмаған жастар бағамын демесе, бізді құдай сақтасын!* (жалғасын айту)

2. Мәтіннен жаңа сөздермен тіркескен сөздерді табыңыз.

3. Мәтіннің негізгі мазмұнын білдіріп тұрған тірек сөздерді анықтап, көшіріп жазыңыз.

4. Берілген сұрақтарды мәтіннің мазмұнына сәйкес орналастырып, жауап беріңіз:

1. Мәтінде ғылымды неге тез қартайтатұғын күйік дейді?

2. Автордың соңғы шешімі қандай?

3. Автор неге мал баққысы келмейді?

4. Бала бағу туралы не айтылған?

5. Орта жасқа келгенде көрген-білгені туралы қандай ой айтады?

Мәтіннен кейінгі жұмыс:

1. Мәтіннен қарама-қарсы құрылымды сөйлемдерді көшіріп жазыңыз.

2. Мәтін мазмұны бойынша бос орындарға қажетті сөздер мен тіркестерді жазыңыз:

1. *Енді жер ортасы жасқа келдік:* _____, _____; *қылып жүрген ісіміздің баянсызын, байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік.*

2. *Балалар* _____ *керегінше өздері бағар.*

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

3. Не көңілде, не көрген күніңде бір _____ жоқ, осы елге, осы жерде не қылған софылық?

4. Ақыры ойладым: осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен қара сияны _____, кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын.

Мәтін мазмұны бойынша төмендегі кестені толтырыңыз:

Автордың ойын өз сөзіңізбен жазыңыз:

1. Ел бағу-
2. Мал бағу-
3. Ғылым бағу-
4. Дін бағу-
5. Балаларды бағу-
6. Соңғы істейтін ісі-
7. Мәтін мазмұны бойынша жоспар құрыңыз, әңгімелеңіз.
8. Автор осы қарасөзін жазғанда қандай көңіл-күйде болды деп ойлайсыз?

Абайдың екінші қарасөзі бойынша икемді дағдыларға бағытталған шығармашылық тапсырмалар:

Қара сөзден алынған пікірлер	Өз пікірім
«Енеңді ұрайын ,кең қолтық, шүлдіреген тәжік, Арқадан үй төбесіне саламын деп, қамыс артқан, бұтадан қорыққан, көз көргенде «әке-үке» десіп,шығып кетсе, қызын боқтасқан, «сарт-сұрт деген осы»	
«Ауылды көрсе шапқан, жаман сасыр бас орыс. Орыс ойына келгенін қылады деген... не айтса соған нанады, «ұзын құлақты тауып бер депті»	
Ноғайға қарасам, солдаттыққа да шыдайды, кедейлікке де шыдайды, қазаға да шыдайды, молда, медресе сақтап, дін күтуге де шыдайды. Еңбек қылып, мал табудың да жөнін солар біледі, салтанат, әсем де соларда. Оның малдыларына, құзғын тамағымыз үшін, біріміз жалшы, біріміз қош алушымыз.	

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

2. Өзге халықтардың өмір тәжірибесіндегі тағылымды жағынан үлгі алу туралы пікірі туралы не айтасыз?

	Ноғай (татар)	Сарт (Өзбек)	Орыс
Абай пікірі			
Абайды қынжылтқан ойлар			
Абай ұсынысы			

1. Қарасөзде кездесетін кірме сөздер, фразеологизмдер мен көнерген сөздердің мағынасын өз сөзіңізбен түсіндіріп беріңіз.

<i>ноқай –</i>	<i>башалишк-</i>	<i>қырмызылық-</i>	<i>ахирет-</i>
<i>құзғын-</i>	<i>күң-</i>	<i>ұзық-құлақ-</i>	<i>шаһар-</i>

4. «Неліктен?» сұрау есімдігінен басталатын 6 сұрақ құрастырыңыз.

- ✓ *Неліктен*.....?
- ✓ *Неліктен*.....?
- ✓ *Неліктен*.....?
- ✓ *Неліктен*.....?
- ✓ *Неліктен*.....?
- ✓ *Неліктен*.....?

Сұрақ құрастырылып болған соң оқушылар кубикті бір-біріне лақтыру арқылы сұрақ-жауап тапсырмасын орындайды.

Ескерту: Мұғалім кубиктің алты бұрышын алдын ала нөмірлеуі қажет.

Коммуникативтік жаттығулардың мақсаты – қазақ тілін, әдебиетін коммуникативтік бағдарда оқытудың тұтас мақсатын іске асыру және коммуникативтік біліктерді оқыту мен дамыту болып табылады. Коммуникативтік біліктерге тыңдап түсіну, сөйлеу, оқу, жазу қызметтері жатады. Осы сөйлеу қызметтерінің коммуникативтік мақсаттарға сай қалыптастырылуы мектеп оқушысының қазақ тілінде коммуникативтік қатынас жасай алуына зор мүмкіндік береді. Қазіргі заманда ақпараттың түрі, оның көлемі артып келеді. Бұл ақпаратты таңдауда, түсінуде, сақтауда және ұсынуда қиындықтар туғызады. Заманауи мұғалім оқу тапсырмаларын оқушының күнделікті өміріне байланысты құрастырып, өмірлік маңызды

мәселелерді шешуі қажет. Осы мақсатта оқу жағдаяттарын құру үшін қазақ тілі мен қазақ әдебиеті сабақтарында өмірден мысалдар келтіру, материал ретінде хабарландырулар, жарнамалар, нұсқаулар, т.б. ұсыну, Блум таксономиясы бойынша тапсырмалар құрастыру өз нәтижесін береді. Бұл тапсырмалар проблемалық жағдаяттарды шешуге бағытталған. Сол сияқты қазақ тілі де тек пән ғана емес, оқу құралы. Шартты түрде оқымай, бізден не сұралып жатқанын түсінбей, кез келген тапсырманы шешу мүмкін емес. Басқа мектеп пәндеріндегі кез келген тапсырма нақты болса да, ол әдеттегі ережелерді қолдануды талап ететін мәтіннен басталады. Қазақ тілін жетік, сауатты білмей, достармен сөйлесу немесе сапалы келіссөздер жүргізу, әңгімелесушіні бір нәрсеге сендіру, оның аргументтерін тыңдау, мемлекеттік органдармен қарым-қатынас жасау мүмкін емес. Мәтінмен жұмыс жүргізу - қазақ тілі сабақтарындағы оқылым дағдысының негізі. Сондықтан бұл әдістің ерекшелігі оқушылардың шығармашылық жұмыспен қамтылуы. Мәтінмен жұмыс кезінде оқушының шығармашылығы, мүмкіндігіне қарай сөз тіркесін сөйлемдерге айналдыру, сөзжұмбақ, ребус немесе сканворд құрастыру мүмкіндігін тудыру болса, жаңа материалмен жұмыс кезінде өз ойын сурет не тірек сызбалары арқылы жеткізуіне болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасындағы білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2016ж.
2. PISA халықаралық зерттеуі. Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым Министрлігі, Ұлттық білім беру статистикасы бағалау орталығы. //
3. Астана – 2013.
4. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, «PISA, TIMSS
5. зерттеулерінің тапсырмалары негізінде оқушылардың математикалық сауаттылығын дамыту», //Астана- 2014.
6. А.Құнанбайұлы, «Қара сөз», Алматы- 2009.
7. М.Балақаев. «Тіл мәдениет және қазақ тілін оқыту». Алматы-1989.
8. М.Балақаев. «Қазақ тілінің мәдениеті». Алматы-1971.
9. Т.Қордабаев. «Қазақ тіл білімінің мәселелері». Алматы -1991.
10. С.Құрманғалиева. «Қазақ тілінің мәселелері». Алматы- 1965.
11. Р.Сыздықова. «Сөз құдіреті». Алматы- 1997.
12. Р.Сыздықова. «Сөздер сөйлейді». Алматы- 1980.
13. С.Жендырбаева. «Мәнерлеп оқу». Алматы-1992.
14. С. Мақырұлы, Г. Құрманбай, А. Қыраубайқызы. «Қазақ әдебиеті»,
15. 8- сынып, Алматы, «Мектеп» баспасы 2011.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

16. С. Мақпырұлы, Г. Құрманбай, А. Қыраубайқызы. «Қазақ әдебиеті», 11- сынып, Алматы, «Мектеп» баспасы 2011.
17. Абайдың қара сөздері, поэмалары, «Ел» баспасы // Алматы - 1993.
18. А.Мұхтаров. «Қазақ әдебиеті сабағында оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін дамытуға педагогтардың кәсіби дайындығын жетілдіру», Алматы-2016ж.